

KITEKINTÉS – BETEKINTÉS

Táji kapcsolódások és vizuálisan zárt kertrészek vizsgálata két, a XX. sz. elején megújított, Firenze környéki reneszánsz villakert történetén keresztül

VIEWS OUT AND VIEWS IN

Exploring landscape links and visually enclosed garden spaces through the history of two Renaissance villa gardens near Florence, renewed in the early 20th century

SÓLYOM BARBARA

ABSZTRAKT

Firenze városát a kora reneszánsz óta bizonyítottan szélesen elterülő villaövezet keretezi. A tehetős villákat kisebb méretű díszkertek és kiterjedtebb mezőgazdasági területek (olívaültetvények, szőlők) veszik körül. Ókori és reneszánsz kori traktátusok is foglalkoznak a villaépítészet elveivel, a tájban való elhelyezés mikéntjével. Jelen tanulmány célja egy XX. sz. elején megújított reneszánsz és egy neoreneszánsz kert térszerkesztési, tájba kapcsolási módszereinek az összehasonlítása megadott szempontrendszer alapján.

A történelmi háttér áttekintése a kertnek a tájjal való kommunikációja tükrében, a változások megismerése céljából érdekes és szükségszerű.

A cikk az indíttatás, a módszerek és a célok ismertetése után a tágabb földrajzi környezet bemutatásával folytatva jut el a két villakert (Villa Gamberaia, Villa I Tatti) elemzéséig, majd összegzi a kertek tervezési bravúrait és térszerkezeti elemeinek gazdagságát.

Kulcsszavak: neoreneszánsz kert, tájba illesztés, kompozíció, téralakítás

BEVEZETÉS

Mindenek előtt szeretném ismertetni a cikk keletkezésének körülményeit, azaz hogy milyen indíttatásból, milyen módszerekkel és milyen célok irányába mutatta készült.

Indíttatás

Doktori tanulmányaimat kísérő kutatási tevékenységben szeretném körüljárni az itáliai reneszánsznak a historizmusban való visszatérési formáit, különös tekintettel a kertekre, magyar és olasz példákat görcső alá véve. A 2021-es év őszén az SWS ISCAH Extended Session firenzei helyszínű konferencián való részvétellel egybefűzve egy

tanulmányútra is sor kerülhetett, ahol a részleges covid bezárások ellenére néhány történeti kertet sikerült meglátogatni. Jelen cikk ezekből két olyan kert összehasonlításával foglalkozik, amelyek az általam vizsgált kertművészet-történeti korszakok reprezentáns alkotásai, és táji viszonylataikban kiemelkedőek.

Módszerek

A két kert történetét és képi anyagait előzetesen is vizsgáltam a szakirodalom és internetes források felhasználásával. A helyszín bejárásakor a kertek kompozíciójából fakadó térélmény megtapasztalása során írásos, rajzi és fényképes jegyzeteket készítettem. A benyomásokat irodalmi források [1, 2, 3] és archív képanyagok szűrőjén keresztül ismét átvilágítottam. Az elemzésekhez használt alaprajzokat az internet segítségével találtam, a Villa Gamberaia esetén rajzi anyag (Shepherd – Jellicoe, 1925) [4] és google térkép [5], a Villa I Tatti esetén egy részletet bemutató légifotó [6] és google térkép [7] álltak rendelkezésemre.

Célok

Az elemzések és vizsgálatok egyik célja annak megértése, hogy a két kert hogyan ágyazódik be és hogyan reagál a tájra, azáltal, hogy megvizsgálásra kerül melyek és milyen arányúak azok a kertrészek, amelyek a tájra nyitottak és amelyek attól elzártan, saját, bensőséges atmoszférát teremtenek. Az összehasonlítás során a hasonlóságok, esetenként azonosságok hangsúlyozása és felsorolása kíván rámutatni a toszkán táj sajátos jellegzetességeiből származó kultúra és építőművészet – beleértve a kertépítészet – erejére, időtállóságára.

További célom, hogy a vizsgálat során nyert tapasztalatokat később rávetíthessem a magyar kertek elemzéseire, és tanulmányozhassam ezek hasonlóságait-különbségeit.

1. táblázat/Table 1: Említett karakteres növények / *Characteristic plants mentioned*

Latin név / <i>Latin name</i>	Magyar név / <i>English name</i>
Buxus sempervirens	puszpáng / <i>Box, Boxwood</i>
Cupressus sempervirens	európai ciprus / <i>Common/Mediterranean cypress</i>
Laurus nobilis	babér / <i>Bay laurel</i>
Pinus pinea	mandulafenyő / <i>Italian stone pine</i>
Pinus nigra	feketefenyő / <i>Austrian pine</i>
Quercus ilex	magyaltölgy / <i>Holm oak</i>
Trachelospermum jasminoides	csillagjázmin / <i>Star jasmine</i>
Wisteria sinensis	lilaakác / <i>Wisteria</i>

ABSTRACT

The city of Florence is framed by a wide belt of villas, proven to exist since the early Renaissance. The wealthy villas are surrounded by small ornamental gardens and extensive agricultural areas (olive groves, vineyards). Ancient as well as Renaissance treatises deal with the principles of villa architecture and the way to place them within the landscape. The aim of the present study is to compare the spatial composition and landscape integration methods of a Neo-Renaissance garden, and a Renaissance garden renewed at the beginning of the 20th century, according to a set of criteria.

A review of the historical background in the light of the garden's communication with the landscape is interesting and necessary in order to understand the changes.

After describing the motivation, methods and objectives, the article continues with an introduction of the wider geographical context, analyses the two villa gardens (Villa Gamberaia, Villa I Tatti) and summarises the design feats and the richness of the spatial layout of the gardens.

Keywords: Neo-Renaissance garden, integration into the landscape, composition, spatial layout

INTRODUCTION

First of all, I would like to describe the circumstances in which this article was conceived, that is, what were its motivations, what methods were used, and what goals it is aimed at.

Motivation

As part of the research activity that accompanies my doctoral studies, I would like to explore the revival of the Italian Renaissance in Historicism, particularly

in gardens, focusing on Hungarian and Italian examples. In parallel with participating in the SWS ISCAH Extended Session Florence conference, I made a study tour in the autumn of 2021 where, despite partial covid closures, I was able to visit some historic gardens. The present article is about the comparison of two of these gardens, which are representative of the studied historical periods of garden art and are outstanding in terms of their landscape integration.

Methods

The history and visual materials of the two gardens had been researched in advance, using both literature and online sources. When visiting the sites, notes and photographs were taken and sketches were made to capture the spatial experience of the gardens' composition. My impressions were revisited through a filter of literary sources [1, 2, 3] and archival images. The garden plans used for the analyses were found on the internet; for Villa Gamberaia, drawings from Shepherd – Jellicoe (1925) [4] and a google map [5], for Villa I Tatti, an aerial photograph of a garden detail [6] and a google map [7] were also available.

Objectives

One of the aims of the analyses and studies is to understand how the two gardens are embedded into and respond to the landscape, by examining which garden parts are open to the landscape and which ones are closed off from it, creating their own intimate atmosphere, and what are their proportions. The comparison intends to highlight and list the similarities and the occasionally identical features, in order to demonstrate the strength and timelessness of the culture and architecture, including garden architecture, stemming from the special characteristics of the Tuscan landscape.

1. kép/Figure 1: Villa Gamberaia
FOTÓ/PHOTO: FEDERICO TESTI – STUDIO BASTIANONI

A HELYSZÍN BEMUTATÁSA

A kiválasztott két kert a Firenzétől ÉK-re fekvő fiesolei és settignanói dombok D-DNy-i lejtőin fekszik. A város és a táj összképének meghatározó jellemvonása a sűrűn beépített településközpont és az agrártípusú tájhasználat között ezek átmenetes, fésűsen egymásba ható, kiterjedt, sajátos táji szövete. Ezen a peremterületen találjuk a reneszánsz kor óta már bizonyosan itt sorakozó villák sorában a vizsgált két helyszínt (Villa Gamberaia, Villa I Tatti) [8, 9, 10]. A villákat nagyrészt olíva-, kis részben szőlőültetvények veszik körül, az épületek közelében szoliterként megjelennek a karakteres mandulafenyők, foltokban vagy útsorfaként a mély árnyékot adó örökzöld ciprusok és magyaltölgyek. Észak felé, a meredekebb lejtőkön már összefüggő erdőket alkotnak a lombhullató tölgyek.

Edith Wharton megállapítása szerint az olasz kertekben a száraz és meleg klíma miatt virágok csak tavasszal díszítenek, épp ezért viszonylag kevés virágot alkalmaznak, így a kertek alkotóelemei – arányos elegyen – a kő, az örökzöld növények és a víz. (A karakteres növényfajok latin, magyar és angol névvel Ld. az 1. táblázatban.) Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy Firenze környékén kevesebb víz található [11], mint Róma környékén, ez befolyásolja, hogy relatíve kevesebb szökőkutat találunk a Firenze környéki kertekben [12].

A villák elhelyezkedésének és kialakításának útmutatóiként szolgáltak azok a traktátusok is, amelyek a

humanizmus kortársainak körében is már nagy népszerűségnek örvendtek és meghatározóvá váltak.

Pietro de' Crescenzi (1230/35-1320) *Ruralia commoda* c. művének (1304-09) első fejezete a villák, udvarházak megfelelő elhelyezéséről szól, tekintetbe véve a klímát, a szeleket, a vízellátottságot és emellett a tulajdonos társadalmi rangját is. E mű sikerét bizonyítja, hogy még a korabeli szépirodalomban is visszhangra talált. Az ugyanezen a környéken játszódó dekameroni villa-, kert- és tájleírásokban (1353) is tökéletesen visszaköszön de' Crescenzi – Columellát idéző, de azt csak közvetett forrásokból ismerő – útmutatása [13]. Az ókori traktátusok közt meg kell még említeni Marcus Vitruvius Pollio (Kr.e. 84 - Kr.e. 14 után) *De Architectura Libri Decem*, a Tíz Könyv az Építészetéről [14] című művét, amelyben leírja teóriáját az egészséges, kedvező helyek kiválasztásáról és egyéb tervezési szempontokról. A reneszánszban Leon Battista Alberti (1404-1472) a vitruviusi előzményekhez nyúlik vissza *De re aedificatoria* című munkájában, és a kertre vonatkozó elvárások megfogalmazásában szintén előírja, hogy hova és hogyan kell megfelelő módon elhelyezni a villaegyütteseket.

A KERTEK TÁJI ÖSSZEFÜGGÉSEINEK VIZSGÁLATI SZEMPONTJAI

A szakirodalmi források alapján nyolc szempont szerint vizsgáltam a két kiválasztott kertet [15].

A két traktátusban (de' Crescenzi, Alberti) megfogalmazott kritériumok alapján:

My further aim is to apply the lessons learned from this study to analyses of Hungarian gardens and to study the similarities and differences.

INTRODUCING THE LOCATION

The two selected gardens are situated on the south, south-western slopes of the hills of Fiesole and Settignano, north-east of Florence. The dominant feature of the overall view of the city and the landscape is the extensive and distinctive, interlocking and intertwining landscape fabric that gradually changes between the densely built-up city centre and the agricultural land use. The two studied sites (Villa Gamberaia, Villa I Tatti) [8, 9, 10] are located on this belt, in the neighbourhood of villas that have been here since the Renaissance times. The villas are surrounded in a large part by olive groves, to a lesser extent by vineyards, with characteristic solitary stone pines near the buildings, and patches or roadside alleys of evergreen cypresses and holm oaks providing deep shade. Towards the north, on the steeper slopes, deciduous oaks form continuous woodlands.

According to Edith Wharton, due to the dry and hot climate, flowers are found in Italian gardens only in springtime, hence the use of relatively few flowers, therefore the gardens are made up of stone, evergreens and water, in a proportionate mix. (The Latin and common names of the characteristic plant species are listed in Table 1.) She also points out that the surroundings of Florence are poorer in water [11] than Rome, which explains the relatively smaller number of fountains in gardens around Florence [12].

The treatises that were popular and influential among the contemporaries of humanism also served as guidelines for the placement and design of the villas.

The first chapter of *Ruralia commoda* (1304-09) by Pietro de' Crescenzi (1230/35-1320) deals with the proper placement of the villas and estates, taking into account climate, winds, availability of water, and the social status of the owner. The success of this work was echoed even in contemporary fiction. De' Crescenzi's guidance, quoting Columella only from indirect sources, is perfectly reflected

in the descriptions of villas, gardens and landscapes of the *Decameron* (1353), set in the same area [13]. Among the Ancient treatises, Marcus Vitruvius Pollio's (84 BC – after 14 BC) *De Architectura Libri Decem*, the Ten Books on Architecture [14], must be mentioned, in which he describes his theory on the selection of healthy and favourable sites, and other design aspects. In the Renaissance, Leon Battista Alberti (1404-1472) goes back to Vitruvian antecedents in his *De re aedificatoria*, and formulating the requirements for gardens, he gives instructions for where and how to place villa ensembles appropriately.

FRAMEWORK FOR STUDYING THE LANDSCAPE LINKS OF THE GARDENS

Based on the literature, eight criteria will be used to examine the two selected gardens [15].

According to the criteria laid down in the treatises (de' Crescenzi, Alberti):

- 1) The siting recommendations suggest that one should build on a hill, on a sunny site, with sufficient wind and good water supply, with a good view of the city, the coast or the mountains.
- 2) The building must be easily recognisable from a distance.
- 3) It should be suitable to serve a variety of functions, e.g., a garden for walk, secluded garden areas, places for festivities, sunny and shaded areas.
- 4) The design and geometry of the garden should be in tune with the building.
- 5) Use of eye-catchers: stone urns, fountains, comic statues.

On the basis of Wharton's observations:

- 6) The relationship between the house and the garden, and the relation of both to the landscape

Based on the work of Catherine Dee [16]:

- 7) Static spatial experiences through the study of space enclosure
- 8) Dynamic spatial experiences based on the perception process of "spatial bubbles" (that is the combination of spatial elements and their aura)

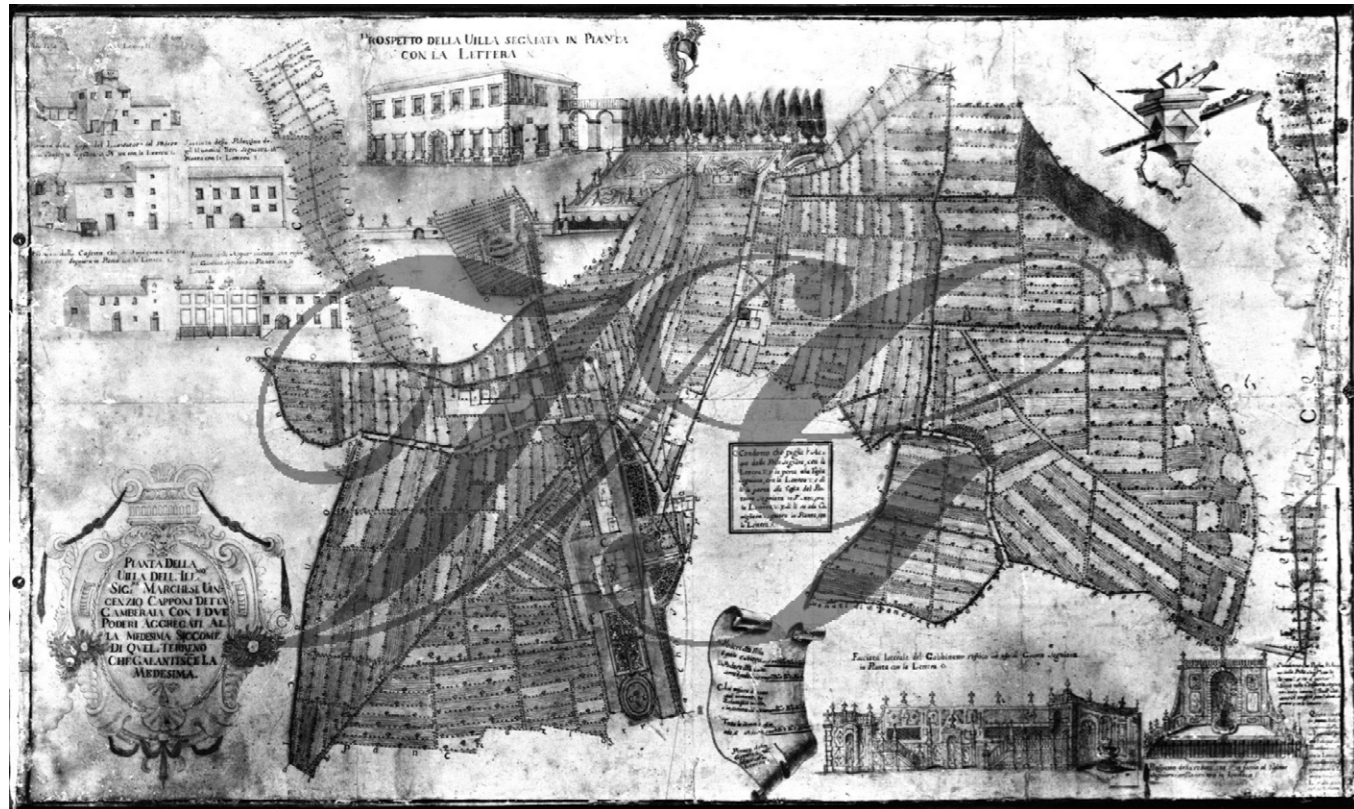

2. kép/Figure 2: Villa Gamberaia – Capponi Cabreo birtoktérkép (1725-1730) / Capponi Cabreo estate map (1725-1730)

FORRÁS/SOURCE: ©VILLA GAMBERAIA (SZERZŐI JOGVÉDELEM ALATT) / (UNDER COPYRIGHT)

3. kép/Figure 3: Villa di Gamberaia del Sig. Marchese Scipione Capponi – Giuseppe Zocchi metszete (1744) / Engraving by Giuseppe Zocchi (1744)

FORRÁS/SOURCE: WIKIMEDIA COMMONS

- 1) Az elhelyezésre vonatkozó ajánlások szerint dombra, benapozott oldalra, kellőképpen széljárta, jó vízellátottságú helyre kell építeni, ahonnan jó kilátás nyílik a városra, a tengerpartra vagy hegyekre.
- 2) Az épületnek messziről jól felismerhetőnek kell lenni.
- 3) Különböző funkciókat ki kell tudjon szolgálni, úm. sétakert, elzárt kertrészek is, ünnepekre alkalmas helyek, napos és árnyékos területek.
- 4) A kert formavilágában, geometriájában az épülethez illeszkedő kell legyen.
- 5) Tekintetet vonzó elemek használata: kő urnák, szökőkutak, komikus szobrok alkalmazása

Wharton megállapításai alapján:

- 6) A ház és kert, valamint a ház-kert és táj viszonya

Catherine Dee munkája alapján [16]:

- 7) Statikus térélmények a térhatároló elemek vizsgálatával
- 8) Dinamikus térélmények a „térbuborékok” (azaz térszervező elemek és aurájuk együttese) észlelési folyamatának alapján

MEGŐRZÖTT KERT – VILLA GAMBERAIA (1. KÉP)

Wharton szerint valószínűleg a legkövetesebb példája annak, hogy hogyan lehet kicsi méretben grandiózus hatást kelteni [12] (p. 33.)

Alapterülete: (jelenlegi) díszkert: 12.000m² [17]

Rövid történelmi áttekintés

Írásos forrás tanúsítja, hogy már a XIV. sz.-ban épület állt itt, ami több ízben gazdát cserélt. Jelenlegi formájában feltehetőleg 1610-ben, de a XVI. sz. stílusában épült a villa, amikor Zanobi Lapi firenzei kereskedő lett a tulajdonosa. Erre az időszakra tehető a kert két legfőbb területének átalakítása és a leleményes vízrendszerének megalkotása. 1717-ben a Capponi márkai család kezébe került a birtok, amelyről egy 1725-1730-as évekbeli térkép (2. kép) és Giuseppe Zocchi metszetei (1744) (pl. 3. kép) képi információkat is szolgáltatnak. Ezek alapján kiolvashatók a kert mai szerkezetét is meghatározó É-D-i tengelyek, a ciprusok szegélyezte bejárati út, a labdagyep, a K-Ny-i kereszt-tengely a rusztikus kabinettel (*rustico*), a két magyaltölgy erdőfolt (*selvatico*), a narancsház az előtte elterülő terasszal és a kertnek otthont adó földnyelv légdéllebb

PRESERVED GARDEN – VILLA GAMBERAIA (FIGURE 1)

According to Wharton, it is “probably the most perfect example of the art of producing a great effect on a small scale” [12] (p. 33.)

Area of (current) ornamental garden: 12,000m² [17]

Brief historical overview

Written sources attest that there was a building here as early as the 14th century, which changed hands several times. In its present form, presumably the villa was built in 1610, although in the style of the 16th century, when it went to the property of the Florentine merchant Zanobi Lapi. It was this period when the transformation of the two main parts of the garden and the construction of the ingenious water system took place. The estate was acquired by the Capponi Marquis family in 1717, about which a map from between 1725-1730 (Figure 2) and the engravings of Giuseppe Zocchi (1744) (e.g. Figure 3) provide visual information. Studying these, it is possible to identify some elements that still define the layout of the garden, such as the north-south axes, the entrance road lined by cypresses, the bowling lawn, the east-west cross axis with the rustic cabinet

(*rustico*), the two patches of holm oak woodland (*selvatico*), the orangery with the terrace in front, and, on the southernmost projection of the headland that hosts the garden, some other elements that do not exist any more such as the French parterre with the aviary, and the circular fishpond with a rabbit island. The grottoes and walls were decorated with statues, busts and urns already from this time [18].

The only intervention of the modern period was the transformation of the parterre (1896-98), when the flowerbeds were replaced by water parterres, the rabbit island by a semi-circular pond, and the edge of the terrace was lined with an evergreen hedge [19].

Partially destroyed in WWII, in 1954 the ensemble was bought by the Marchi family who, based on historical sources, had it restored to its early 20th century conditions. Through a direct line of succession, it is still in the possession of the family.

Landscape links based on historical representations

An interesting feature of the estate map (1725-1730) is that the lane connecting the entrance of the villa and the garden continues towards the north. The holm oak *selvatico*

4. kép/Figure 4: Villa Gamberaia – exedra (1910-20)

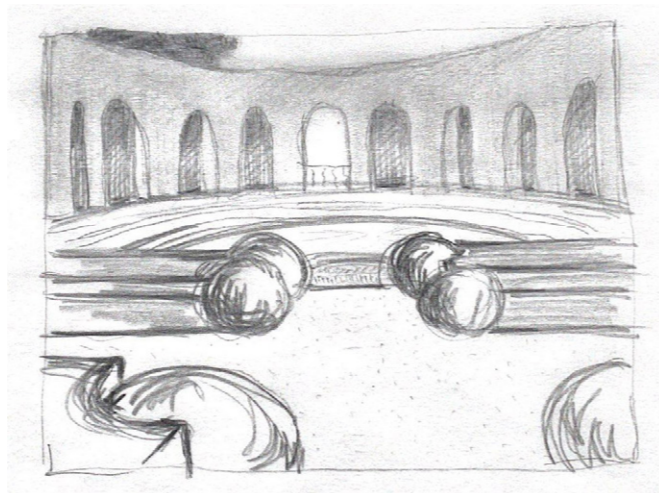
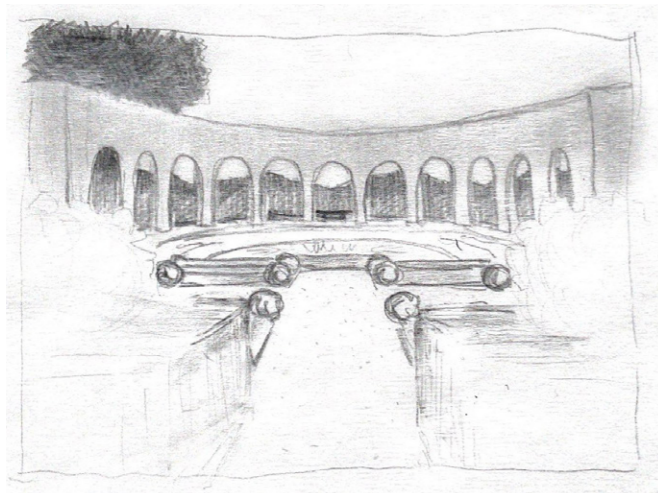
A SZERZŐ RAJZA KORABELI FOTÓ ALAPJÁN / DRAWING BY THE AUTHOR AFTER AN ARCHIVE PHOTO

5. kép/Figure 5: Villa Gamberaia – exedra (2011)

A SZERZŐ RAJZA SAILKO FOTÓJA ALAPJÁN / DRAWING BY THE AUTHOR AFTER A PHOTO BY SAILKO

6. kép/Figure 6: Villa I Tatti kertjének örökzöld növénycsoportja az agrár tájban / The evergreen vegetation of the garden of Villa I Tatti in the agricultural landscape

FOTÓ: SZERZŐ (2021. OKTÓBER) / PHOTO BY THE AUTHOR (OCTOBER 2021)

kitüremkedésén a francia parterre madárházzal és kör alakú halas medencével, benne nyulas szigettel. A grottákat, falakat szobrok, büsztök és urnák díszítették már ebben az időszakban [18].

A modern kor egyetlen beavatkozása (1896-98) a parterre átalakítása volt, amikor is a virágágyásokat vizes parterrek váltották fel, a nyulas sziget helyén félkör alakú vízmedence, és a terasz szélén örökzöld sövény kapott helyet [19].

A II. világháborúban részlegesen tönkrement, majd 1954-ben a Marchi család vásárolta meg, és a történeti források alapján a XX. sz. eleji állapotok szerint állították vissza az együttest. Egyenes ági örökség révén mai napig a család tulajdonában van.

Táji kapcsolódások a történeti ábrázolások alapján

A birtoktérkép (1725-1730) érdekessége, hogy a villa és a kert bejáratát összekötő fasor É-i irányban tovább folytatódik. A magyaltölgy *selvatico* foltok a jelenlegivel megegyező helyen-kiterjedésben-sűrűségben láthatók. A parterre lezárása dél felé nem tűnik oly' mértékben szerkesztettnek, mint ahogy ma jellemzi, és nem látszanak lezáró sövény sorok, fasorok sem. Míg keleti irányban a parterre hosszanti oldalán egy ciprus fasor alkot vizuális lezárást a völgy felé. A ciprus fasor meglétét nem csupán az alaprajzi ábrázolásból kell kitalálnunk, mert a térképlapot a kert különféle jellegzetes elemeinek látványrajzai díszítik: a villa D-Ny-i irányból nézve a ciprus fasorral és a

szobrokkal és urnákkal szegélyezett virágos parterre-rel, a villa és melléképületeinek oldalnézete, a hegyoldalba épült *grotta*, a labdagyep melletti támfal a *rustico*-val.

Zocchi É-Ny-i irányból ábrázolt metszetén is jól látható K-i irányban a villa magasságát megközelítő és zöld falat alkotó ciprus fasor, valamint D-i irányban a vizuális nyitottság. A villához kapcsolódó loggiák tetején sétáló folyosó működik (a mai napig), ahonnan a narancsház előtti kertrészre szintben, míg a *rustico*-ra, a labdagyepre, a parterre-re és a tájra fentről lehet rálátni.

A XX. sz. eleji Shepherd-féle ábrázolások és a korabeli fényképek már azt mutatják, hogy a parterre keleti oldalán a ciprusok alkotta zárt térfal eltűnt, felváltotta egy kb. embermagas, tölcser alakúra nyírt, szoliteréből álló cserjesor, ami a táj felé való átlátást „csipkeszerűen” biztosítja. A parterre D-i oldalát lezárja egy arkádokkal tagolt ciprus sövényfal, ami az átlátást csak az ívekben biztosítja. A későbbiekben a boltívek mögé egy második örökzöld (babér) „paraván” is került, amely utólagos átvágással csak egyetlen pontban – a középső boltíven keresztül – enged átlátást a folyóvölgy irányába (4-5. képek). Így a többi boltív a külső sövényre enged rálátást. Az exedra alacsony, nyírt puszpáng sövényeivel együttesen ez a zöld színek és árnyalatok játéka is egyben, amit hangsúlyoz a valószínűleg a XIX. sz-ban ültetett fekete fenyő mélyzöld színe és karakteres körvonala. A XX. sz. eleji képi forrásokon ez a szoliter fa már természetes, de különleges habitusát a jelen korra érte el. Erős határoló és térszervező elemet alkot a zöld paraván és a K-re kinyíló táj látványa között.

patches can be seen in the same location, extent and density as today. The closure of the parterre towards the south does not seem to be as structured as it currently is, and there are no hedges or alleys to enclose it. However, towards the east, on the long side of the parterre, a cypress alley forms a visual barrier to the valley. The existence of the cypress alley is not only to be inferred from the ground plan, as the map is decorated with the perspective views of the various characteristic garden features: the villa seen from the south-west with the cypress alley and the flower parterre lined with statues and urns, a side-view of the villa and its outbuildings, the grotto built into the hillside, and the retaining wall by the bowling green with the *rustico*.

The cypress alley nearly as tall as the villa creating a green wall to the east is also visible in Zocchi's engraving depicting the villa from north-west, along with the visual openness towards the south. On the top of the loggias attached to the villa, a walking corridor exists (still in use today), offering a view to the garden in front of the orangery on the ground level, while the *rustico*, the bowling lawn, the parterre and the landscape can be viewed from above.

Shepherd's drawings from the early 20th century and photographs from that time show that the enclosed wall of cypresses on the east side of the parterre disappeared, replaced by a row of solitary shrubs about the size of a man, clipped to a funnel shape, which provides a view towards the landscape in a "lace-like" manner. The southern side of the parterre is enclosed by a wall of cypress hedge articulated with arcades, offering a view only in the arches. Later

a second evergreen (bay laurel) "screen" was planted behind the arches, which, by means of a subsequent cut-through, allows a view towards the river valley only at one place – through the central arch (Figures 4-5). Thus, the rest of the arches offer a view to the outer hedge. Together with the low, clipped box hedges of the exedra, this is a play of green colours and shades, accentuated by the deep green colour and prominent silhouette of the Austrian pine, probably planted in the 19th century. In the visual sources of the early 20th century this solitary tree is already mature, but has reached its special shape only by now. It is a strong boundary and organising element between the green screen planting and the view of the landscape opening to the east. A further minor change is the hedge-like trimming of the cypress alley leading from the gate to the villa, which, though not offering a view, is clearly distinguished from the sight of the free-growing cypresses of the bowling alley. The west-facing terrace lawn with a ledge accentuated by statues on special points, the *selvatico*, the *rustico*, and the garden area in front of the orangery have remained unchanged throughout the centuries.

RE-COMPOSED GARDEN

– VILLA I TATTI

"Every step was ecstasy. Sight, sound, smell, the nobler senses, happy. I could not help stretching my arms as if in gratitude to the Maker of it all." (B. Berenson, 1954 in a walk near his home) [20] (Figure 6)

Area: 3.5 ha [21]

7. kép/Figure 7: Villa I Tatti – a könyvtár előtti függőkert / The terrace garden in front of the library

FOTÓ/PHOTO: HERCZEG ÁGNES, SÓLYOM BARBARA (2021. OKTÓBER) / (OCTOBER 2021)

8. kép/Figure 8: Villa I Tatti – főparterre a narancsháztól délre / The main parterre south of the orangery

FORRÁS/SOURCE: [HTTPS://ANDAREPERGIARDINI.COM/](https://andarepergiardini.com/)

További kisebb mérvű változás, hogy a kaputól a villáig vezető ciprus fasor sövényszerűen nyírott, ami átlátást ugyan nem biztosít, de elkülönül a labdagyep szabadon az égbe törő ciprusainak látványától. A Ny-i irányba tekintő és a párkányának kiemelt pontjain szobrokkal tagolt gyeptes terasz, a *selvatico*, a *rustico*, a narancsház előtti kertész mit sem változtak az évszázadok során.

ÚJRAFOGALMAZOTT KERT - VILLA I TATTI

„Extázis volt minden lépés. A látvány, a hangok, az illatok, a nemesebb érzékszervek boldogsága. Karjaimat önkéntelenül hálára nyújtottam afelé, Aki mindezt megalkotta.” B. Berenson egy környékbeli séta során, 1954-ben (ford. szerző) [20] (6. kép)

Alapterülete: 3,5 ha [21]

Rövid történeti áttekintés

A villa és a kert régmúltjáról kevés adatot sikerült találni. A források leginkább történetének a XX. sz-i fejezetét említik. Újjászületése Bernard Berenson litván származású, híres amerikai művészettörténész, az olasz reneszánsz egyik leghíresebb szakértőjének személyéhez

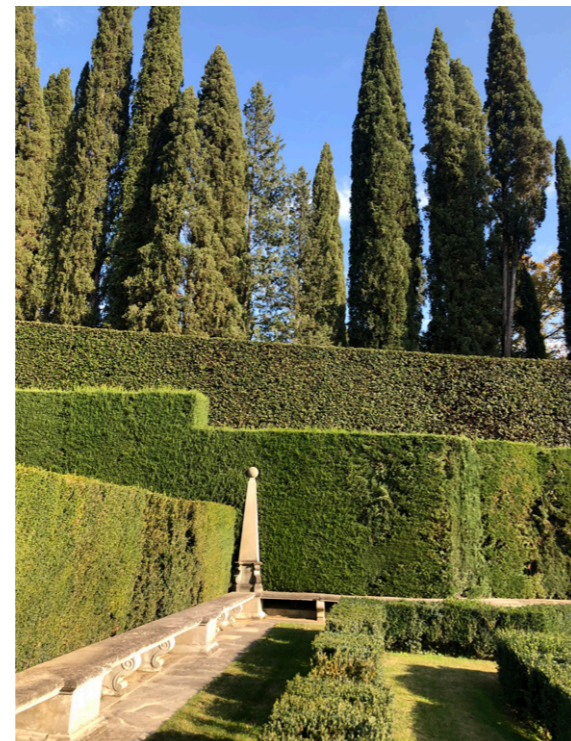
fűződik, aki a XX. sz. legelején megvásárolta a patak-kal határolt területet, és művészeti gyűjteménye, ill. 50.000 kötetre rúgó könyvtára elhelyezésére is szolgáló új épületeket, valamint új kertet terveztetett. Az átalakítási munkálatokkal a fiatal amerikai építész Cecil Ross Pinsent-et bízta meg, akinek ez volt az első jelentősebb, de nagy sikert aratott munkája. A lejtős területen Pinsent a helyi módszerekhez nyúlt, és kisebb, egymásból lefűződő teraszkerteket alakított ki, reneszánsz stílusban (7-8. kép). Olyannyira, hogy kifejezetten reneszánsz kertként említik XX. sz. eleji kertművészeti alkotását. Bernard Berenson végrendeletében *alma mater*-e, a Harvard University gondjaira bízta megbonthatatlan birtokát és gyűjteményeit, ahol mai napig az egyetem reneszánsz kutató központja [22] működik.

Táji kapcsolódások a történeti ábrázolások alapján

A helyi forrásokra is rákérdezve, jelenlegi tudásunk szerint történeti térképek nem állnak rendelkezésre a villáról és kertjéről, archív anyagként XX. sz. eleji fényképek szolgálnak, valamint a Harvard University archívumában őrzött Pinsent tervrajzok. Ezek egy kivételével egyes épített kerti

elemeket ábrázolnak (úm. lépcsőtér felülnézet [23], lépcsőtér metszet [24], burkolt terasz felülnézet [25], Atlasz szobor lépcsővel metszet [26], Atlasz szobor lépcsővel előlnézet [27]). Az egy kivétel a könyvtár előtti reneszánsz táblás kertrész kertépítészeti rajza és kerítésfalának oldalnézeti rajza [28]. Ezekből a forrásokból a táji kapcsolódásokra csak közvetetten és a helyszín ismeretében tudunk következtetni: a különféle lépcsők és hozzájuk kapcsolódó burkolt teraszok a feltáru látvány egy-egy pihenőpontjai, ugyanakkor a lépcsők révén a továbbhaladás felé ösztönző csomópontok, amik új kertrészt, új látványt ígérnek.

Az archív fotográfiákon a ciprus fasort a XX. sz. elején még fiatal fák alkotják, azaz a hosszú, egyenes allé a megújuló kert *novum*-a. Ennek okára a személyes kertlátogatás során derült fény: Margrit Freivogel főkertész asszonytól kapott információ szerint ez az út korábban a közút volt, ami közvetlenül a villa mellett haladt el. Berensonék a terület megvásárlásakor hozzácsatolták ezt a területet, így a közút kis kerülővel kevésbé meredekké szelődött és kellő távolságra került a villaépülettől. A régi út túoldalán álló kápolna a kerten belülre került, és a régi út egy kerten belüli (hűsölő) sétaúttá vált, amelyet immár frissen ültetett ciprus fasor szegélyezett. Korábban itt volt a villa

főbejárata, és a ciprus allé emelkedőjén felkaptatva lehetett feljutni a vendéglátó tulajdonoshoz [29].

Az épület (melyre idővel egy oromfal és óra került) előtti díszes parterre-ekről korabeli ábrázolást nem sikerült találni, míg a citrusház (9. kép) alatti lejtőn helyet kapott híres Pinsent-i parterre-ről (8. kép) a legkorábbi kép az 1950-es évekből származik [30] (p.122.), ezért ezen területek jellemzése már a jelen idejű vizsgálati részben kap helyet. Az 1950-es évekbeli fénykép érdekessége, hogy az örökzöld parterre-t szegélyező sövények növekménye itt nincs visszametszve, ezért kevésbé geometrikus hatást, a tájba való természetesebb beleolvadás látványát kelti. Ugyanakkor egy kevésbé karakteres táji kontúr erősít az, hogy a ciprus allé még nem látható, ti. nem nőtt a sövény fölé, és a későbbi képeken látható magasba törő mandulafenyő sem kivehető még ezen a képen. Ennek hatásaként a tájra nyitottabb, egyben vertikális elemekben szegényebb kert képét láthatjuk.

A két kert összehasonlításához a jelen idejű állapot és a személyes megfigyelések tapasztalatai kerülnek felhasználásra, a bevezetésben feltüntetett nyolc vizsgálati szempont alapján. (Ld. 2. táblázat)

9. kép/Figure 9: Villa I Tatti – kilátás a tájra a narancsházból / View to the landscape from the orangery

FOTÓ/PHOTO: HERCZEG ÁGNES, SÓLYOM BARBARA (2021. OKTÓBER) / (OCTOBER 2021)

10. kép/Figure 10: Villa I Tatti – a főparterre zárt, keleti örökzöld fala a ciprus alléval / The continuous eastern evergreen wall of the main parterre with the cypress alley

FOTÓ/PHOTO: HERCZEG ÁGNES, SÓLYOM BARBARA (2021. OKTÓBER) / (OCTOBER 2021)

Brief historical overview

Little information was found about the past of the villa and the garden. The sources mainly mention the 20th century chapter of its history. Its revival is related to Bernard Berenson, a famous American art historian of Lithuanian origin and one of the most renowned experts on the Italian Renaissance, who bought the land bordered by a stream in the beginning of the 20th century, and commissioned the design of new buildings, to house also his art collection and library of 50,000 volumes, and a new garden. He hired the young American architect Cecil Ross Pinsent, whose highly successful work on the redevelopment was the first of his major projects. Pinsent adopted local methods, creating a sequence of small terrace gardens on the sloping terrain, in the style of the Renaissance (Figures 7-8). So much so, that his early 20th century masterpiece is specifically referred to as a Renaissance garden. In his will, Bernard Berenson left his indivisible estate and collections to the care of his *alma mater*, Harvard University, and the university's centre for Renaissance Studies [22] is based here to this day.

Landscape links based on historical representations

As far as we know at present, there are no historical maps of the villa and its gardens available, despite our enquiries also about local sources. The archival materials available include photographs from the early 20th century and the Pinsent architectural drawings stored in the Harvard University Archives. With the exception of one, all of these represent built garden elements (e.g. plan drawing of steps [23], section drawing of steps [24], plan drawing of terrace paving [25], Atlas statue with steps section drawing [26], Atlas statue with steps elevation [27]). The one exception is the plan of the Renaissance parterre garden in front of the library, and the garden wall elevation [28]. These sources allow only an indirect indication of the landscape links, based on knowledge of the site. The various steps and the adjacent paved terraces are both resting points for the view that emerges, and, through the steps, they are points of passage with a promise of a

new part of the garden, and a new view, inspiring one to move forward.

The archive photographs from the beginning of the 20th century show that the cypress alley is made up of young trees, that is, the long, straight alley is a *novum* of the reviving garden. The reason for this was revealed during a personal visit to the garden: according to information from head gardener Margrit Freivogel, this lane used to be the public road that ran immediately past the villa. When the Berensons acquired the land, this area was also attached to it, so, with a slight detour, the public road became less steep and was moved sufficiently far from the villa. The chapel on the other side of the old road became part of the garden, and the lane was transformed to a (cooling) walkway, lined by a newly planted row of cypresses. Earlier, the main entrance to the villa was here, and one could reach the welcoming owner by ascending the steep cypress alley [29].

No contemporaneous representations were found about the ornate parterres in front of the building (which in time had a gable wall and clock added), whereas the earliest image of the famous Pinsent parterre (Figure 8) on the slope under the citrus house (Figure 9) dates from the 1950s [30] (p.122.), so the description of these areas will be done in the analysis of the present state. An interesting feature of the 1950s photograph is that here the growth of the hedges bordering the evergreen parterre is not trimmed back, creating a less geometrical effect and making the view blend more naturally into the landscape. At the same time, a less prominent landscape contour is reinforced by the fact that the cypress alley is not yet visible, i.e. it has not grown over the hedge, and the stone pine, reaching high in later pictures, cannot be made out either. As a result of this, what we see is the image of a garden more open to the landscape, and poorer in vertical elements.

The comparison of the two gardens will be based on experiences of the current state and personal observations, according to the eight criteria presented in the Introduction. (See Table 2.)

2. táblázat/Table 2: A két kert összehasonlítása /
Comparison of the two gardens

	Villa Gamberaia	Villa I Tatti
1) Elhelyezkedés / 1) Location	Firenztől É-ra fekvő, D-i kitettséű domboldalon, a „villa-övezetben”, olívaligetek és szőlőültetvények között fekszenek. Jellemző az É-D irányultság. De' Crescenzi és Alberti traktátusában megfogalmazott feltételeknek maradéktalanul megfelelnek: dombon, benapozott, kellőképpen széljárta, jó vízellátottságú helyen, jó kilátással a völgyre, a városra, a szemközti hegyekre. / <i>Both gardens are situated on a south-facing hillside north of Florence, in the “villa belt”, surrounded by olive groves and vineyards. They are characterised by a north to south orientation. They meet all the conditions set out in the treatises of De' Crescenzi and Alberti, being on a hillside, on a sunny site with sufficient wind and good water supply, offering a good view on the valley, on the city and on the hills opposite.</i>	
2) Messziről látható / 2) Visible from a distance	Egy előretüremkedő keskeny földnyelven áll, így messziről is jól látható, felismerhető. / <i>Standing on a narrow protruding ridge, it is clearly visible and recognisable from a distance.</i>	Az épülecsoport mint egy kisváros (borgo) ül a domboldal kiemelt pontján. / <i>The group of buildings sits on a prominent part of the hillside like a small town (borgo).</i>
	A kanyargós utak olykor elrejtik a látványt. A részben sűrű növényzet takarást biztosít bizonyos nézőpontokból, különösen a ciprus fasor, valamint egyéb facsoportok. / <i>The winding roads sometimes hide the view. Some dense vegetation, especially the cypress alley and other groups of trees, provide screening from certain viewpoints.</i>	
3) Különbő funkciók / 3) Various functions	A reneszánsz óta változatlan, de változatos térszerkezet jellemzi. / <i>It is characterised by a diverse but unchanged spatial structure since the Renaissance.</i>	Bernard Berenson kérésére tagolt kert, ahol a tagolást nem kerítések, hanem a térszerkesztés elve adja [30]. / <i>The garden is structured at Bernard Berenson's request, using the principles of spatial composition, rather than fences [30].</i>
Alkalmas: / Suitable for:	napos sétára: tájra félig nyitott parterre, a város felé teljesen nyitott Ny-i terasz, egy oldalról támfallal szegélyezett labdagyep / <i>sunny walks: parterre semi-open to the landscape, west terrace completely open towards the city, bowling green supported by a retaining wall on one side</i>	napos sétára: tájra nyitott parterre, félig zárt terasz, tájra nyitott felső terasz / <i>sunny walks: parterre open to the landscape, semi-enclosed terrace garden, upper terrace open to the landscape</i>
	árnyékos sétára: selvatico-k, egy oldalról támfallal szegélyezett labdagyep / <i>shaded walks: selvaticos, bowling green supported by a retaining wall on one side</i>	árnyékos sétára: a parterre alatti és melletti magyaltölgyes selvatico-k, ciprus allé / <i>shaded walks: the holm oak selvaticos below and beside the parterre, cypress alley</i>
	elzárt kertrészek: rustico, selvatico-k, az exedra két sövénye közötti terület, grotta-nymphaeum a labdagyep É-i végén / <i>enclosed garden spaces: rustico, selvaticos, area between the two hedges of the exedra, grotto-nymphaeum at the northern end of the bowling green</i>	elzárt kertrészek: virágos parterre, selvatico-k és ciprus allé az Atlasz szoborral, függőkert / <i>enclosed garden spaces: flower parterre, selvaticos and cypress alley with Atlas statue, terrace garden</i>
	ünnepségekre: nyitott nyugati terasz, a zártból a nyitottba futó labdagyep, a teljesen bensőséges és elzárt rustico / <i>festivities: open west terrace, bowling green running from enclosed to open grounds, the perfectly intimate and enclosed rustico</i>	ünnepségekre: felső terasz, függőkert alatti kertrész, virágos parterre környezete, örökzöld parterre / <i>festivities: upper terrace, garden below the terrace garden, surroundings of the flower parterre, evergreen parterre</i>
	játéokra: labdagyep / <i>games: bowling green</i>	díszes haszonnövények nevelésére: narancsház, fűszerkert, veteményeskert, vágott virág kert / <i>growing ornamental crops: orangery, herb garden, vegetable garden, cut flower garden</i>
	Mindkét kertben maximálisan érvényesül a teljes benapozottságtól a teljes (négyévszakos) árnyékig való gazdag átmenet. / <i>In both gardens a rich transition from full sun to full (four-season) shade is achieved to the greatest extent.</i>	

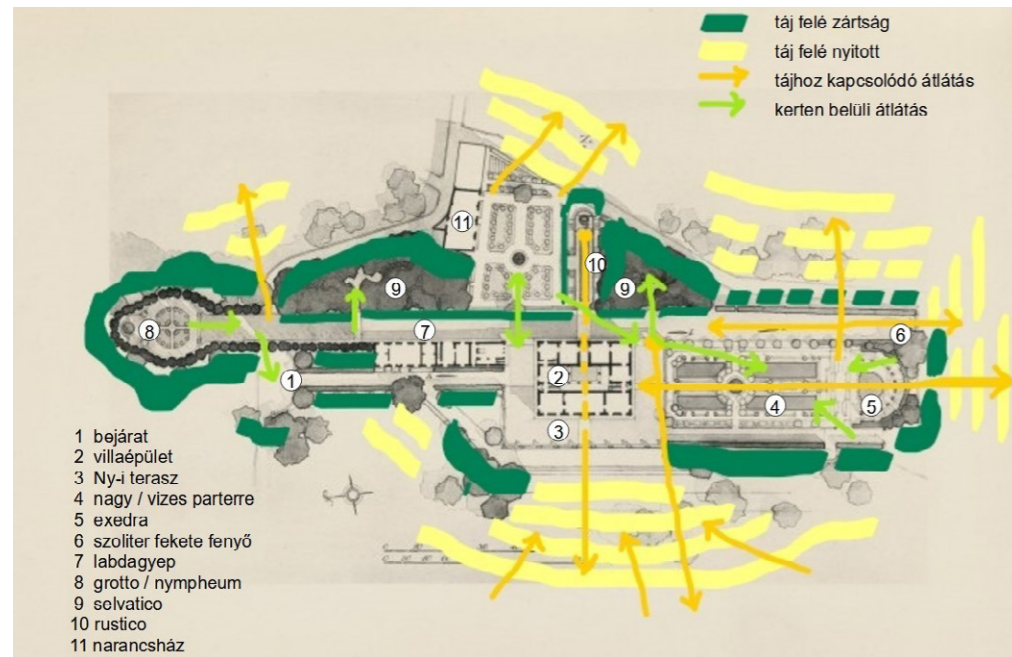
	Villa Gamberaia	Villa I Tatti
4) A kert formavilága / 4) The design of the garden	Mindkét kertre vonatkozathatóak Edith Whartonnak a Villa Gamberaia-ra tett megállapításai [12] (p.36.), miszerint meghatározóak a szintkülönbségek, a kompozíciós egyszerűség, amelyben a terek logikus és használat szerinti felosztása mellett az esztétikai hatások is figyelembe vétettek, a szigorú, fennkölt toszkán stílus jegyében. / <i>To both gardens apply Edith Wharton's observations on Villa Gamberaia [12] (p.36.), that they are characterised by differences in levels, a simplicity of composition taking into account aesthetic effect as well as the logical and functional division of spaces, following the strict and sublime Tuscan style.</i>	Jellemző a terek, kertrészek feltárásának azonos módja (l. dinamikus térélmények), valamint az épület(ek) re való reflektálás és az azzal való mindenkori vizuális és térhasználati interakció. / <i>The spaces and garden parts are revealed using the same principle (see Dynamic spatial experiences), responding to and being in constant interaction with the buildings both visually and functionally.</i>
	Minden kertrésznek saját hangulata, saját arculata van, egy tág skálán mozogva, ami a változatosság gazdagságának élményét fokozza. / <i>Each part of the garden has its own atmosphere and image, ranging over a wide scale, enhancing the experience of the richness of diversity.</i>	
	A kertek formavilágára a geometrikus (egyenes és íves) vonalvezetés és a szabályos tömegképzés jellemző (10. kép), ami mindkét helyszínen a parterre-ek esetén a különféle levélméretű-textúrájú-levélszínű örökzöld növények (babér, ciprus, buxus, magyaltölgy) nyírt sövényeinek és a szimmetrikus elrendezésnek köszönhetően kiemelten hangsúlyozottá válik. A növényi elemek tiszta, egyszerű szabályossága és „mozdulatlansága” mellett az épített elemek íves idomai játékoságot és mozgásra való készséget sugallnak. Erre találunk példát a Toszkánában oly jellemző (reneszánsz és barokk stílust összekötő) manierista zöld színházak esetében is [31]. / <i>The gardens are formal, with geometrical (straight and curved) lines and regular composition of volumes (Figure 10). This gets particularly accentuated at both sites by the use of clipped hedges of evergreen plants of various leaf sizes, textures and colours (bay laurel, cypress, boxwood, holm oak) and symmetrical arrangements in the parterres. In addition to the clean, simple regularity and “stillness” of the plant elements, the curved forms of the built structures evoke playfulness and a readiness to move. Examples of this can also be found in the Mannerist green theatres (connecting Renaissance and Baroque styles), so typical in Tuscany [31].</i>	
	Mindkét kertben meghatározó vizuális elem a ciprus fasor, ami kintről nézve magas és zárt térfalat alkot, a fason belülről nézve egy a végtelenbe futó árnyas út kísértő – mindkét szemlélődési pontról a vertikálitás és a horizontalitás játékának dinamikus és érdekes egyensúlyát adják. / <i>In both gardens, a dominant visual feature is the cypress alley. When viewed from the outside, it forms a tall and closed boundary, when viewed from within, it accompanies a shaded pathway running to infinity – balancing the play of verticality and horizontality from both viewpoints in a dynamic and interesting way.</i>	
	Ugyanígy egyensúlyt alkot a szimmetria és aszimmetria alkalmazásának módja és mértéke, legyen szó az épületekről vagy a kertről. / <i>The same balance is created by the way and degree to which symmetry and asymmetry are used, in the buildings and the garden alike.</i>	
Kiemelt sajátosság: / Highlighted feature:	A tájra leginkább nyitott, nyírott gyepes teraszok mintegy lebegnek a táj felett. A K-i terasznál horgonyt az évszázados fekete fenyő képez, a Ny-i terasznál a támfalon elhelyezett szobrok, urnák „adnak kapaszkodót”. / <i>The turf terraces, which are the most open to the landscape, seem to hover above it. The east terrace is anchored by the century-old Austrian pine, whereas at the west terrace “grounding” is provided by the statues and urns that line the retaining wall.</i>	A függőkert a könyvtár „előszobája”, ami annak szerkezetével áll összhangban [30] (p. 121.). A tábláskert egyforma tábláinak (7. kép) kontrasztja a függőkert alatti térszint íves vonalvezetése és bujább növényzete, amelyek azonban a tábláskert végében álló támfal íves lezárására reflektálnak. / <i>The terrace garden is the “antechamber” of the library, in harmony with its structure [30] (p. 121.). The identical plots of the parterre garden (Figure 7) contrast the curved lines and more lush vegetation of the space below the terrace garden, which, in turn, is a response to the curved closure of the retaining wall at the end of the parterre garden.</i>

		Villa Gamberaia	Villa I Tatti
5) Tekintetet vonzó elemek / 5) Eye-catchers	Épített elemek, szobrok: / Built features, statuary:	urnák (kő és terracotta): támfalak tetején, épületek tetején (narancsház) / urns (stone and terracotta): on top of retaining walls, on top of buildings (orangery)	urnák: támfalak tetején, épületek tetején (narancsház, könyvtár) / urns: on top of retaining walls, on top of buildings (orangery, library)
		állatszobrok (oroszlán, kutya): kiemelt sarokpontokon, a Ny-i támfalon / animal sculptures (lion, dog): on prominent corners, on the west retaining wall	állatszobrok (kölyök oroszlán/kutya virágkosárral): nagy parterre lépcsőkorián / animal sculptures (lion cub/dog puppy with flower basket): on parapet steps at great parterre
		emeralakos szobrok: grotto-nympheum, rustico / human sculptures: grotto-nymphaeum, rustico	emeralakos szobrok: függőkert grotto-ja [32], virágos parterre, nagy parterre tengelyében nympheum, Atlasz szobor / human sculptures: grotto of the terrace garden [32], flower parterre, nymphaeum in the axis of the great parterre, statue of Atlas
		mellszobrok: rustico / busts: rustico	mellszobrok: függőkert könyvtár felőli grotto fala / busts: grotto wall of hanging garden by library
		komikus szobrok: parterre sövényeibe rejtve / comic statues: hidden in hedges of parterre	komikus szobrok: parterre sövényeibe rejtve / comic statues: hidden in hedges of parterre
		obeliszkek gömbbel: rustico / obelisks with sphere: rustico	obeliszkek gömbbel: nagy parterre (10. kép) / obelisks with sphere: great parterre (Figure 10)
		kő gömb: narancskert / stone sphere: orange garden	
Növényi elemek: / Plant features:		szoliter fekete fenyő / solitary Austrian pine	szoliter mandulafenyők / solitary stone pines
		gömb / lapított gömb / tojásdad formára nyírt puszpángok / sphere/flattened sphere/egg shaped box topiary	gömb / gúla formára nyírt puszpángok / sphere/pyramid shaped box topiary
		edényes citrus növények / potted citrus plants	edényes citrus növények / potted citrus plants
Vízarchitektúrák: / Water features:		vízmedencék: nagy parterre, exedra / ponds: great parterre, exedra	vízmedencék: nagy parterre alsó szint / ponds: lower level of great parterre
		kör alakú szökőkút hegy motívummal: vizes parterre közepén, narancskert közepén / circular fountain with a symbolic mountain: centre of water parterre, centre of orange garden	kör alakú szökőkút csobogóval: (2010) felső terasz / circular fountain with spout: (2010) upper terrace
		falikút: narancskert / wall fountain: orange garden	falikút: függőkert grotto-ja / wall fountain: grotto of terrace garden
		kút: nyugati terasz / well: west terrace	
		„ál-falikút” (víz nélküli): selvatico / “mock wall fountain” (without water): selvatico	„ál-falikút” (víz nélküli): függőkert / “mock wall fountain” (without water): terrace garden
Síkból nem kiemelkedő elemek: / Features not protruding from plain surfaces		kavicsburkolatban kirakott szélrózsa/nap motívum / compass/sun motif in pebble pavement	kavicsburkolatban kirakott méh pár [33] motívum / bee couple [33] motif in pebble pavement

		Villa Gamberaia	Villa I Tatti
b) A ház és kert / a ház-kert és táj viszonya (11-12. kép) / b) Relation of the house and the garden / the house and garden and the landscape (Figure 11-12.)	ház – kert: / House – garden:	A kétszintes épület magasabb alsó szintje a reprezentatívabb kertészekkel van egy magasságban, az alacsonyabb felső szint a selvatico emeltes területeivel és a narancsos terrasszal van egy magasságban, a főparterre-re és a labdagyepre fentről tekint le. A K-i kapu és a rustico tengelye azonos. Ha a K-i és a Ny-i kapu is nyitva áll, ezeken keresztül a rustico-ból át-/ki-/rálátni a városra. / The higher ground floor of the two-floor building is at one level with the more representative garden areas, the less high upper floor is at one level with the elevated areas of the selvatico and the orange terrace, overlooking the main parterre and the bowling green. The east gate and the rustico have the same axis. When both the east and the west gates stand open, they provide a view on/to/ over the city from the rustico.	A függőkert a könyvári terek meghosszabbítása (l. fentebb), hegy felőli hosszanti oldalát lilaakáccal befuttatott támfal szegélyezi, másik oldalon az alsó kertrészre tekint. Erről a gyepestől teraszról táru fel az épület földszinti iker boltíves és az emeleti iker boltíves loggia – mindkettőt falra futó csillagjázmin köti össze a kerttel. / The terrace garden is an extension of the library spaces (see above), with a retaining wall lined with wisterias on its long side towards the hill, whereas on the other side, it overlooks the garden below. From this turfed terrace the twin arches on the ground floor and the twin-arched loggia on the upper floor are revealed – both are connected to the garden by star jasmine creepers.
		Átmeneti terek a reneszánsz kori, pengefalszerű loggiák, amiknek iker ívei az épület és a kert közötti átmenetet képezik, a látványt keretezik, illetve emeleti sétálófolyosók az épület és a kert látványának újabb perspektíváit nyújtják. / Transitional spaces are the Renaissance loggias resembling walls, whose twin arches form a threshold between the building and the garden, framing the view. Their upstairs walkways provide additional perspectives for viewing the house and the garden.	A D-i oldal lejtőjén a villa után a virágos parterre, alatta narancsház, alatta nagy parterre, alatta boszké nympheummal, azaz az épített és kerti elemek sávosan váltják egymást. Az átlátás e sávok között részleges, sejtető, továbbhaladásra készített. A ciprus fasor kezdő- és végpontja egy-egy csigaszerűen íves lépcső. / On the slope of the southern side the built and the garden elements alternate in a series of strips: after the villa comes the flower parterre, below that the orangery, under which is the great parterre, followed by the bosquet nymphaeum below. The view between these strips is partial, suspenseful, and it inspires one to move along. The cypress alley starts and ends in a curved flight of steps.
		Az örökzöld lombú selvatico-k zárt lombozata és sűrű beültetése miatt nincs vizuális kapcsolódás sem az épülettel, sem a tájjal (egyik évszakban sem). / The closed canopy and dense planting of the evergreen selvaticos imply that there is no visual connection with the building, or the landscape (in any of the seasons).	
	ház/kert – táj: / House/garden – landscape:	Ha a tájból tekintünk az együttesre, a környező agrártájban a változatos kerti növényzet és az épület mintegy ékszerként vonzzák a szemet. Ha a kertből nézünk a tájra, színben és formában illeszkedően, a távlati látványt a kerti kompozícióba ágyazottan érzékeljük. Mindkét villa esetén tudunk a hegy felé és a völgy felé is tekinteni. Erősebb a völgy (K-D-Ny) felé kinyíló látvány. / Looking at the ensemble from the surrounding landscape, the diverse garden vegetation and the building within the agricultural landscape attract the view like jewels. Looking at the landscape from the garden, the view in the distance can be perceived embedded in the garden composition, matching in form and colour. Both villas offer views towards the hill and the valley. The view towards the valley (to the east, south and west) is more powerful.	
		A folyó kb. 1 km-re (Gamberaia), ill. 2,5-3km-re (I Tatti) fekszik, ennek ellenére nincs vizuális kapcsolat. / The river is about 1 km (Gamberaia) and 2.5-3 km (I Tatti) away, however, there is no visual connection with it.	

11. kép/Figure 11: Villa Gamberaia kertjének vizuális kapcsolatrendszer / System of visual links of Villa Gamberaia Garden
ÁBRA: SZERZŐ / FIGURE BY THE AUTHOR, ALAPTÉRkép/BASED ON: SHEPHERD, JOHN C. (1925)

SUMMARY

The relationship between the gardens and the landscape is based on ancient theories that have become centuries-old points of reference valid to this day. The first step in the development of the Italian Renaissance garden [12] was to include the landscape as part of the garden composition of the country villas. This applies to both gardens, as well as the principle that “the more sublime the landscape, the more restrained and lighter the design” [12].

The difficult geomorphological conditions (sloping terrain) of the sites, cleverly exploited, had been turned into an advantage for both gardens. The terraced structure and the spaces communicating with one another in different ways give rise to varied forms for diverse functions, that interact with the landscape in various ways.

Although the studied ornamental gardens have a small area, taking up little space from the productive unit of the estate they belong to, they form a visual unity with it.

The transition between indoors and outdoors, and their diversity is similar to the Tuscan landscape itself where the urban and the agricultural fabric blend gradually. The spatial experience of inside and outside is displayed on an extremely rich palette. It is even more enriched by the fact that perception is different from the building as well as from the garden, and from every corner of it.

The balance of symmetry / asymmetry, the playfulness of ‘see / not see?’, the diversity of openness / closure (acting from inside to outside and from outside to inside), the broad range of sunny and shaded garden parts, the proportion of trimmed and free-growing plants, the variety of the shades of greens, the different experiences of the views opening from different heights, all of which shape these ornamental gardens, are small and subtle playful details that give the gardens a richness, providing a full experience of the space and place, and an opportunity for immersion in it.

It cannot be ignored that the message of the original design and of the designer’s intention is manifested through the maintenance of the garden, and that often the present image of the gardens is also shaped by the

interpretations and transformations of the following generations.

The question may arise, whether the landscape changes that have generally occurred in recent decades (i.e. the mass greenfield development of industrial buildings), have changed the surrounding landscape so much that the integrity of the gardens and their landscape context has been negatively affected.

The landscape protection of this area is also ensured by legal regulations: the Council of Europe Landscape Convention, signed in Florence in 2000. Under the Convention, and at the same time, Tuscany was designated a Cultural Landscape. In addition, Tuscany has been declared a Protected Landscape Area in accordance with Article 136 of Decree-Law No 42/2004 on Cultural and Landscape Assets, ratified by the Italian State. The Tuscany Landscape Plan [35] (p. 71.), which was drawn up in accordance with this obligation, protects the entire upland area of Fiesole and Settignano, including both gardens.

ACKNOWLEDGEMENTS

Participation at the conference and the related study tour was made possible with the support of the National Cultural Fund of Hungary and the Hungarian Garden Heritage Foundation, which I would like to thank both organizations for.

I would like to thank my supervisor Dr. Ágnes Herczeg, and Dr. Zsuzsanna Illyés for their stimulating help in the preparation of this paper.

I am very thankful to Margrit Freivogel (Villa I Tatti), Patricia J. Osmond (Villa Gamberaia) and Mariachiara Pozzana (Villa Gamberaia) for providing information or materials about the gardens.

I would also like to express my gratitude to the Reviewers whose insights and advice moved forward this article. ©

This work is licensed under Creative Commons 4.0 standard licenc: CC-BY-NC-ND-4.0.

	Villa Gamberaia	Villa I Tatti
7) Statikus térélmények / 7) Static spatial experiences	1 oldalról zárt: - / closed on 1 side: - 2: Ny-i terasz, labdagyep parterre melletti része / 2: west terrace, bowling green by the parterre 3: nagy parterre, narancs terasz / 3: great parterre, orange terrace 4: bejárat ciprus sövényes allé, labdagyep hegy felőli része / 4: entrance cypress hedge alley, bowling green towards the hill 5: belső udvar, rustico / 5: inner courtyard, rustico 6: villa, selvatico-k / 6: villa, selvaticos	1 oldalról zárt: - / closed on 1 side: - 2: nagy parterre / 2: great parterre 3: függőkert alatti gyepes terasz (részleges kilátás a völgyre) / 3: lawn terrace below the terrace garden (partial view of the valley) 4: függőkert (részleges kilátás a völgyre, lombkorona takarást biztosít) / 4: terrace garden (partial view of the valley, screened by canopy) 5: ciprus allé / 5: cypress alley 6: villa, magyaltölgy boszqék / 6: villa, holm oak bosquets
8) Dinamikus térélmények / 8) Dynamic spatial experiences	A különféle kertrészek a bejárás során irányt, olykor térszintet is változtatva tárulnak fel. Egy-egy kertresz sejtetve látszik át részben vagy egészben egy előző téri egységből. / The various garden spaces are revealed as one moves through them, changing direction and sometimes level. Each garden part, as if a conjecture, is partly or fully visible from a previous spatial unit.	A kertrészeket küszöbök, előkészítő terek határolják el / kötik össze. Néhol a határ éles, míg másutt elmosódó, lágy. / The garden areas are separated/connected by thresholds, antechambers. The boundary is sharp at some places, elsewhere it is blurred and soft.
Térszervező elemek [34]: / Main features of spatial composition [34]:	villaépület / villa building fekete fenyő (exedra és labdagyep határán) / Austrian pine (at the boundary between the exedra and the bowling green) mandulafenyő (Ny-i terasz) / stone pine (west terrace) kémlélő nyílás az exedra sövényén (a térzárás hiátusa odavonzza a szemlélődőt) / viewing aperture in the exedra hedge (hiatus of enclosure attracts the viewer) lépcsők (rustico) / flights of steps (rustico)	villaépület / villa building narancsház kapuja mint kémlélő nyílás (9. kép.) / gate of the orangery as a viewing aperture (Figure 9) mandulafenyők (kerten belül és kívül) / stone pines (inside and outside the garden) lépcsők (ciprus allé kezdő és végpontja) / flights of steps (at the start and at the end of the cypress alley)

ÖSSZEZÉS

A kertek és a táj viszonya ókori teóriákon alapul, amelyek évszázados, máig érvényes igazodási ponttá váltak. Az olasz reneszánsz kert első fejlődési lépése [12] az, hogy a vidéki villáknál a táj a kert kompozíciójának része. Mindkét kertre érvényes ez is, valamint az az elv, miszerint „minél fenségesebb a táj, annál visszafogottabb és könnyedebb a terv” [12].

A vizsgált két kertnél a geomorfológiai adottságok (jelentős szintkülönbségek) nehézsége, ezek okos kihasználásával a kertek előnyére vált. A teraszos szerkezet, az egymással különféleképpen kommunikáló terek változatos funkciók változatos megformálásait adják, amelyek a tájjal is különféleképpen lépnek interakcióba.

Bár a vizsgált díszkertek alapterülete kicsi és a villához tartozó birtok termelő egységből kis helyet vesznek el, vizuálisan azzal egy egységet alkotnak.

A beltér és kültér átmenete, ezek sokfélesége hasonlatos magához a toszkán tájhoz, ahol a városi és az agrár szövet átmenetesen egymásba olvad. A kint és bent térélménye rendkívül gazdag palettán jelenik meg. Ezt gazdagítja az is, hogy más a percepció az épületből, más a kertből, annak minden szegletéből.

E díszkertek megformálásában a szimmetria / aszimmetria egyensúlya, a 'látom / nem látom?' játékossága, a (bentről kifelé és kintről befelé ható) nyitottság / zárttság változatossága, a napsütötte és árnyékos kertrészek széles skálája, a nyírt és szabadon növő növények egymáshoz való aránya, a zöld színek árnyalatainak sokfélesége, a különféle magasságokból feltáruuló látványok élményeinek különbözősége olyan apró, finom játékok, amelyek e kertek gazdagságát, a tér és az adott hely teljes szintű megélését és az abban való megmerítkezést nyújtják.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az eredeti megformálás, tervezői szándék üzenete a kertfenntartás révén

manifesztálódik, és sokszor e kertek mai képének kialakításában benne vannak a következő generációk értelmezései, alakításai is.

Felmerülhet a kérdés, hogy az utóbbi évtizedekre általánosan jellemző táji változásokban (ti. ipari jellegű épületek tömeges zöldmezős megjelenése) változott-e itt annyit a környező táj, hogy negatívan befolyásolja a kertek és táji összefüggéseik egységét?

Ennek a területnek a tájképi védelmét jogi szabályozók is biztosítják: 2000-ben Firenzében írták alá az Európa Tanács által előkészített Európai Táj Egyezmény szövegét. Ennek értelmében és ezzel egyidőben Toszkanát Kultúrtájá minősítették. A kulturális és táji javakra vonatkozó, az Olasz Állam által ratifikált 42/2004. törvényerejű rendelet 136. §-a által meghatározott kiemelt értékű táji javak védeltségét élveznek. Kötelezően e mentén készült Toszкана tájrendezési terve is [35] (p. 71.), amelyben tájképi védeltséget élvez a teljes fiesolei és settignanói dombvidék, s így mindkét kert.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS:

A konferencián való részvétel és kapcsolódó tanulmányút a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Kertörökség Alapítvány támogatásával jött létre, amelyet ezúton is köszönök mindkét szervezetnek.

A cikk megszületésében nyújtott ösztönző segítségért szeretném köszönetemet kifejezni témavezetőmnek Dr. Herczeg Ágnesnek, illetve Dr. Illyés Zsuzsannának.

Az anyaggyűjtésben nyújtott önzetlen segítségért köszönetem Margrit Freivogel (Villa I Tatti), Patricia J. Osmond (Villa Gamberaia) és Mariachiara Pozzana (Villa Gamberaia) számára.

Valamint külön köszönettel tartozom a felkért Bírálóknak, akik meglátásaikkal, tanácsaikkal előremozdították a cikket. ©

12. kép/Figure 12: Villa I Tatti kertjének vizuális kapcsolatrendszere / System of visual links of Villa I Tatti Garden

ÁBRA: SZERZŐ / FIGURE BY THE AUTHOR, ALAPTÉRKÉP/BASE MAP: GOOGLEW

- Pozzana, Mariachiara: *I giardini di Firenze e della Toscana*. Giunti Kiadó, 2005
- Osmond, Patricia J. (szerk.): *Revisiting the Gamberaia. An Anthology of Essays by Janet Ross, Edith Wharton, Evelyn March Phillipps, H. Inigo Triggs, Henry V. Hubbard, Geoffrey Jellicoe, Georgina Masson, Harold Acton*. 2. jav. Kiadás, Centro Di, Firenze, 2014
- Herczeg Ágnes: *Szép és kies kertek*. Pro Print Kiadó, Csíkszereda, é. n.
- Shepherd, John C. – Jellicoe, Geoffrey A.: *Italian Gardens of the Renaissance*, London, 1925
- Villa Gamberaia (google térkép): <https://www.google.com/maps/@43.7800514,11.3290508,325m/data=!3m1!1e3>
- Andare per i giardini. <https://andarepergiardini.com/> (2022.01.29.)
- Villa I Tatti (google térkép): <https://www.google.com/maps/place/Villa+I+Tatti/@43.786153,11.3085719,323m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1sox132a54f29d9be27bb:0x6c3f41e7e7e568ad!8m2!3d43.7865674!4d11.309913>
- Villa Gamberaia. <https://www.villagamberaia.com/> (2022.01.15.)
- I Tatti. <http://itatti.harvard.edu/> (2022.01.15.)
- itlietuviai. <https://www.itlietuviai.it/villa-i-tatti-vicino-a-firenze-il-regalo-alluniversita-di-harvard-da-parte-di-bernard-berenson-il-gentiluomo-di-butrimonys/> (2022.01.29.)
- Ugyanakkor a XX. század utolsó harmadában bőséges csapadék jellemző (>900mm/év) a Firenze Peretola meteorológiai állomás statisztikai adatai szerint (1971-2000) In: *Climatologia di Firenze*. / *At the same time, in the last third of the 20th century, abundant amount of precipitation (>900mm/yr) has been recorded by the Florence Peretola meteorological station (1971-2000)* In: *Climatologia di Firenze*. <http://www.lamma.rete.toscana.it/clima-e-energia/climatologia/clima-firenze-1971-2000> (2022.02.10.)
- Wharton, Edith: *Ville italiane e loro giardini*. Passigli Editori, 1983, Firenze (1903, Londoni kiadás alapján)
- Sólyom Barbara: *Il giardino come motivo del locus amoenus nella storia cornice del Decameron di Boccaccio* [A kert mint locus amoenus motívum Boccaccio Decameronjának kerettörténetében] (szakdolgozat), Eötvös Loránd Tudományegyetem Olasz Nyelv és Irodalom Tanszék, 2000
- Vitruvius: *Tíz könyv az építészetről*. (ford. Gulyás Dénes, átdolg. Marosi Ernő, előszó Hajnóczi Gábor) Quintus, Szeged, 2009
- Cikkírás közben ismerkedtem meg Göller munkájával, ami hasonló logikára épít. Jelen cikk ezen túl rajzi és egyéb további kiegészítő elemzéseket (égtájak, geomorfológia, történeti ábrázolások) kíván tenni. / *While writing this paper, I got to know the work of Göller, which follows a similar logic. The present article intends to go beyond this with graphical and other additional analyses (cardinal directions, geomorphology, historical representations)*. Göller, Camilla: *A spatial analysis of three Italian renaissance gardens*. Bachelor thesis, SLU, 2015, <https://stud.epsilon.slu.se/>
- Dee, Catherine: *Form and Fabric in Landscape Architecture. A visual introduction*, Spon Press, New York, 2001
- Source: Patricia J. Osmond, Mariachiara Pozzana
- Az itáliai reneszánsz és kora barokk jellegzetességei szervesen egymásba tagozódnak; a barokk stílusjegyek a terület méretéből fakadóan csak kisebb formai részletekben, elemi szinten vannak jelen, a térszerkezet továbbra is a reneszánsz kori téralakítás módját őrzi. / *The characteristics of the Italian Renaissance and the Early Baroque are organically interwoven; due to the size of the area, the Baroque style's features are present only in small formal details, at an elementary level, while the spatial structure still preserves the Renaissance composition*.
- A kompozíciós változtatást jegyzik: Catherine Jeanne Ghyka (tulajdonos), az amerikai Matilda Cass Ledyard von Ketteler báróné, Martino Porcinai (főkertész) és Luigi Messeri. / *The authors of the compositional change are Catherine Jeanne Ghyka (owner), the American Baroness Matilda Cass Ledyard von Ketteler, Martino Porcinai (head gardener) and Luigi Messeri*.
- Traveling in Tuscany. <http://www.travelingintuscany.com/gardens/itatti.htm> (2022.01.29.)
- A Pinsent által megtervezett teljes kert mérete: ennek vannak intenzívebben és extenzív (alig átalakított) részei. Forrás: Margrit Freivogel, főkertész / *This is the area of the entire garden designed by Pinsent; it has intensive and extensive (barely transformed) parts*. Source: Margrit Freivogel, head gardener
- The Harvard University Center for Italian Renaissance Studies. Harvard University Archives. https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only (2022.01.15.)
- Harvard University Archives, [huao2014c00024](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only), [huao2014c00026](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only), [huao2014c00028](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only), [huao2014c00031](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only)
- [huao2014c00027](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only)
- [huao2014c00024](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only), [huao2014c00026](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only), [huao2014c00032](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only)
- [huao2014c00029](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only)
- [huao2014c00030](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only)
- [huao2014c00025](https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/4/resources/3990/digital_only)
- Ma a bejárat felülről, a diákok udvara felől nyílik, amit 2010-ben újabb elemekkel egészítették ki a baltimore-i építész, Charles Brickbauer tervei szerint. / *Today the entrance is from the students' courtyard above, which was completed with new elements in 2010, according to the designs of the Baltimore architect Charles Brickbauer*.
- Clarke, Ethne: *An Infinity of Graces. Cecil Ross Pinsent, an English architect in the Italian landscape*, Norton, 2013
- Sólyom Barbara: *Itáliai kertek és tájak a színház és a filmművészet kapcsolata*, Budapest, 2021
- It a függőkertben kapott helyet később magának Bernard Berenson-nak a szobra is / *Later the statue of Bernard Berenson was also placed in the terrace garden*.
- Utalás Bernard és Mary Berensonra („BBs”) / *Reference to Bernard and Mary Berenson („BBs”)*.
- Dee alapján Göller is említ elemeket, amelyek maguk körül saját teret, aurát hoznak létre. Jelen cikk nemcsak a tömeg-alkotó, hanem a tömeg-hiányból fakadó térszervező hatást is vizsgálja (Ld. kémlő nyílások). / *Following Dee, Göller also mentions elements creating their own space or aura around. The present article examines both the space-organising effect of creating volume and that of the lack of volume (see viewing apertures)*.
- Toszkána tájrendezési terve 2014, Firenze-Prato-Pistoia, p.71. Piano paesaggistico Regione Toscana. Ambito 06 Firenze-Prato-Pistoia (Toszkána megyei tájrendezési terve, Firenze-Prato-Pistoia járások) 2014 <https://www.regione.toscana.it/-/piano-di-indirizzo-territoriale-con-valenza-di-piano-paesaggistico> (2021.12.15.)